

1. Egy nemzet legáltalánosabb érdekei fennmaradásának és fejlődésének biztosításában fogalmazhatók meg. A népmozgalmi jelenségek kedvezőtlen alakulása ezt akadályozhatja, károsan befolyásolhatja. A népszaporodás csökkenése nemcsak a demográfusok és a politikusok számára tette sürgetővé és nélkülözhetetlenné a népesedés mennyiségi és minőségi kérdéscivel való foglalkozást, hanem az írók és más társadalmi csoportok egyre szélesebb körét is foglalkoztatni kezdte.

A szerzőtrío nehéz feladat megoldására vállalkozott, amikor a sajtóban lezajlott népesedési viták összefoglaló ismertetésébe és kritikai elemzésébe kezdett. Eredeti látásmódjuk, határozott véleményalkotásuk gondolatébresztő következtetések levonásához vezetett. Értékes és hasznos munkát végeztek azért akkor is, ha nézeteikkel nem is mindenben és nem is mindenki ért egyet. Az előző évtizedek tapasztalatai arra hívják fel a figyelmet, hogy minden népesedéspolitikai intézkedés sokoldalú előkészítést és körültekintő végrehajtást igényel. Ehhez pedig több társadalomtudomány ismeretanyagát és módszertani bázisát kell igénybe venni. A múltban lezajlott események új megvilágításba helyezése tanulságos lehet a jövő alakítása szempontjából is. Dolgozatuk segíti a lezajlott viták realisabb értékelését, jövőbeli felhasználási lehetőségét.

2. Egy adott népességszám, szaporodási ütem vagy struktúra nem önmagában jó vagy rossz, sok vagy kevés, hanem mindig valamilyen viszonyítva lesz ilyen vagy olyan. Az értékelés politikai feladat, mert annak közelebbi vagy távolabbi törekvései döntenek el, hogy milyen ideológiai, társadalmi vagy gazdasági jelenségekkel kellene összhangba hozni. Az értékelés eredménye a népesedéspolitika céljának meghatározása. Mivel a népesedés alakulása sokféle következménnyel jár, e célokat másként határozhatják meg a politikusok, a szakemberek és a családok /a közvélemény/.

A társadalmi fejlődés és a kívánatos népességfejlődés közötti összhangot különböző eszközzel kell megteremteni. Ezek lehetnek gazdasági /szociális/, jogi /közigazgatási/ intézkedések, de ide so-

roljuk a közvélemény formálását /pszichológiai eszközök/ is.

Mivel a népesedéspolitika mindig a jövőre irányul, azt akarja alakítani, céljainak és eszközeinek megvalósítása feltevéseken alapul, a feltevések pedig ismeretekre és tudományos elméletekre támaszkodnak. Ha az ismeretek hiányosak, a tudományos elméletek pedig megalapozatlanok, a politikai döntések is tévesek lesznek.

3. Heller — Némedi — Rényi hosszú történeti időszakot átfogó, gondolatgazdag kritikai elemzése érinti a népesedéspolitikai célok meghatározásával kapcsolatos véleménykülönbségeket is, de kutatásaik középpontjában az eszközök harmadik csoportja, a közvélemény formálása áll. Ezt a fogalmat is tágabban értelmezzük. A népesedéssel kapcsolatos tudományos kutatómunka és publikációs tevékenység nemcsak a családokat akarja aktivizálni valamilyen célok megvalósítása érdekében, hanem a döntést hozókat is. Vagyis nemcsak a megvalósításban kívánnak közreműködni, hanem a cél meghatározásában is.

4. Számomra úgy tűnik, hogy a szerzőtrío szerint a sajtóban az elmúlt évtizedekben folyó vitákon "... a népesedés kérdése kapcsán a hatalom legitimitásának kétségbevonásáról volt szó "/65.o./ Vagyis e tevékenységnek egyik lehetséges célját hangsúlyozzák. Más-hol /48.o./ ezt úgy határozzák meg, hogy "...a népesedési-vita közvetlenül belépett a politikai viaskodások színterére." Az 1920-as években kirobbant és hosszú ideig folyó "egyke" vitának ilyen jellege is volt, az kétségtelen. A felszabadulás után megismétlődő népesedési vitákban azonban helytelen volna csak ezt látni. A demográfusok pronatalista politikát tartottak szükségesnek. Ezzel a kormányzat is egyetértett. A vitázó felek sem a cél helyességét vonták kétségbe, hanem az eszközöket tartották elégtelennek. Ha ebben a kritikai elemzésben a publikációk dátumát egybevetnék a hivatalos határozatok időpontjaival, kitűnne, hogy több intézkedés kiadását időben megelőzte a sajtóvitán felmerült javaslat, vagy követelés. Ez arra utal, hogy a "közvélemény" formálásának egyik funkciója ezekben a kérdésekben megvalósult.

A sokoldalú tanulmány kevés figyelmet szentel annak, hogy a közvéleményre, vagyis a családokra, a döntéshozókra milyen hatást gyakoroltak ezek a viták, illetve az azokban részt vevők aktivitása.

A népesedéspolitikai célok megvalósítása érdekében a közvélemény formálásának minden eszközét /sajtót, rádiót, TV-t stb./ fel kell használni. Ezeknek hatása nagyobb lehet, mint az intézkedéseké, illetve az intézkedések csak akkor fejthetik ki hatásukat, ha azt széles körben ismertetik, népszerűsítik.

Számomra úgy tűnik, hogy e vitákat a pronatalista népesedéspolitika megvalósítását segítő akcióknak kell tekinteni.

5. A tanulmány a vitákban résztvevők egy részét "laikusoknak", másik részét "szakértőknek" minősíti. Nem tudom, hogy az orvosokat hová sorolnák, de velük külön nem is foglalkoznak. A népesedési vitákban számos orvos is részt vett az 1930-as években csakúgy, mint az 1950-es és az 1980-as években. Pl. Doros, Hirschler vagy Czeizel tevékenységének hatását kétségbe vonni nem lehet, ha több orvos, vagy orvoscsoport akciót eltérően is értékeljük.

6. Talán utalni kellett volna arra, hogy e viták központi problémája mindig a termékenység alakulása volt, bár később némi figyelmet szenteltek a halandóságnak is. A népmozgalmi jelenségek között szoros összefüggés áll fenn. A házasságkötések, a válások, az együttélések stb. is nagyobb figyelmet érdemelnének, egyrészt mert ezek is reagensei a társadalmi-gazdasági helyzet alakulásának, másrészt mert ezek is jelentős hatást gyakorolnak a születések számára.

7. Melyek lehetnek e sokszínű tanulmánynak, illetve a népesedési vitáknak hasznosítható tapasztalatai a demográfusok, illetve a népeségtudomány számára?

A népesség szaporodása és összetétele sokféle tényező együttesének eredménye, illetve sokféle hatást magában hordozó jelenség. E komplexitás teszi lehetővé a kiváltó okok és várható következmények eltérő értékelését, nemcsak az írók, hanem a politikusok, sőt a demográfusok is eltérően értékelik az okokat, a következményeket és a szükséges változtatásokhoz szükséges eszközöket is. De ezen a területen annyi még a megoldatlan kérdés, az élet annyi új és új helyzetet teremt, hogy a szakembereknek kutatómunkájukhoz, a politikusoknak pedig döntéseikhez a laikus közvéleményre is támaszkodniuk kell.